Korok, divatok

kolibri könyvek

Móra

MIALKOVSZKY ERZSÉBET

Korok, divatok

KOLIBRI KÖNYVEK

MÓRA KÖNYVKIADÓ, 1978

A SZERZŐ RAJZAIVAL

A BORÍTÓT SZABÓ ÁRPÁD TERVEZTE

ISSN 0133-9591

ISBN 963 11 1032 X

Nem tudjuk megmondani, mikor vette kezdetét az öltözködésnek az a módja, amikor a viselet már nemcsak a test védelmét szolgálta. Idővel már arra is törekedtek az emberek, hogy „szép" legyen. Talán innen számíthatjuk a viselettörténet kezdetét.

Az, hogy az öltözék hogyan alakult, természetesen függött az éghajlati, a természeti adottságoktól, a kialakult társadalmi viszonyoktól. De ezen belül mennyi stílusáramlatot, a fantázia milyen csapongását figyelhetjük meg! Szinte végtelen az a leleményesség, amivel az emberek mindenkor különbözni akartak elődeiktől.

Könyvünk az európai öltözködés gazdag múltjából villantja fel a legérdekesebb, legjellemzőbb stílusirányzatokat, a nemesen redőzött római tógától az 1920-as évek charleston-szoknyájáig. E két véglet között tanúi leszünk a legképtelenebb ötleteknek, amelyekkel egyes korok divatdiktátorai megpróbálták megváltoztatni az emberi test természetes arányait. Minden kor új sziluettet igyekezett kialakítani: hol a test elrejtésére törekedett, hol az egyes testrészeket akarta hangsúlyozni. S nehogy azt higgyük, hogy csak a nők számlájára kell írnunk a divathóbortokat – a férfiak közt éppúgy megtalálhatjuk a divatdiktátorokat. Voltak korok, amikor a férfiak öltözéke káprázatosabb volt, mint a nőké.

Tábláinkon általában gazdag hölgyek és urak viseletét szemléltetjük – s ez természetes is. A divat kialakítását mindig az uralkodó osztályok irányították saját céljaik és szeszélyeik szerint, s ezt követte egyszerű formában a nép is, mindig többet megőrizve a régebbi, jól bevált múltból.

A görög és a római viselet (i. e. 1000-től 100-ig és i. e. 753-tól i. sz. 323-ig). Az antik görög viselet kezdetben kisázsiai hatásra színes és tarka volt, később azonban mind formájában, mind színében nemesen leegyszerűsödött. A színpompát csak a színpadi játékokban őrizték meg, a megszemélyesített istenek és félistenek érzékeltetésére maszkot, magasított talpú cipőt és a ruhák kitömését is alkalmazták.

A görög férfiak és nők legjellegzetesebb ruhadarabja a *khitón* volt. Ezt a testet körülfogó, téglalap alakú anyagot a vállon rögzítették. A felső rész visszahajtásával és övvel szabályozták a hosszát. Gazdag redőzéssel – melynek elrendezését az iskolában is tanították – értek el változatos és művészi hatást. E fölött viselték a köpeny szerepét betöltő *himation*t. Ezek, a már homéroszi korban kialakult alapformák, ha módosulva is, mintegy kétezer évig érvényben maradtak (1. rajz).

A rómaiak kultúrájukkal együtt öltözetük alapjait is a görögöktől vették át, de gazdagított formában. Viseletük alakulása a görögökével ellentétes irányt mutat, mivel a kezdeti puritánságot a császárság idején – főleg a nőknél – a mérhetetlen luxus és pazarlás váltotta fel. Az előkelők arannyal egyenlő értékű kínai selymeket és hímzett kelméket viseltek, s kedvelték a bíbor, az ibolya, a tengerzöld és a sárga színeket. (A legdrágább a bíborfesték volt, melyet a murex kagyló váladékából nyertek.) A szabad római polgár jellemző ruhadarabja a *tóga* (2. rajz), ez a himationnak már egy szabott változata volt, a széleket szegélyező bíbor szélessége társadalmi rangot fejezett ki. Felöltése, redőinek megfelelő elrendezése a betanított rabszolgák segítségével is csaknem két órát vett igénybe. A rómaiak alsóruhája a khitónnak megfelelő *tunika*. Ezt viselték a nők is földig érő változatban, föléje pedig stólát és dalmatikát borítottak (3. rajz). A legáltalánosabban viselt lábbeli a szandál, melynek színe és formája ugyancsak rangjelző volt: a patríciusoknak piros, a szenátoroknak fekete dukált. Míg a testápolás a görögöknél a természetes szépséget hangsúlyozta, addig a rómaiak rafinált kozmetikai fegyvertárral rendelkeztek.

1. tábla

Öltözködés a bizánci birodalomban (323–1100). A római örökséget, a civilizált világ és a divat irányítását i. sz. 323-tól ezer évig a bizánci császárság vette át. Az itt kibontakozó művészet és viseletkultúra három fő forrásból táplálkozott. Egyrészt az antik hagyományból, amelyet konzervált, de meg is merevített, másrészt a kereszténységből, amely államvallássá lett, és a politikai hatalom szolgálatába állott. A harmadik a keleti hatás volt, amely mérhetetlen csillogó, színes pompával vette körül a császárt és környezetét.

Könyörtelen szabályok irányították az egész állami és vallási élet rendjét, s ez természetesen a viselet alakulását is befolyásolta. Itt öltött formát és innen terjedt el az uralkodói díszruha, amit a magyar korona és koronázási palást is jól szemléltet. A bizánci udvari viseletből alakult a katolikus vallás szertartásainak öltözéke, de még közvetlenebbül a görögkeleti, pravoszláv ikonok figuráin élt tovább. Az eredeti formákat a káprázatos mozaikképek – az egyik leghíresebb az itáliai Ravennában látható –, a domborműves elefántcsont-faragványok és a festett kódexek lapjai őrizték meg számunkra.

A bizánci viselet alapruhadarabja a tunika maradt, de lényeges változással. A szigorú keresztény vallási szemlélettel nem fért volna össze a test mutogatása, igyekeztek azt minél jobban eltakarni. Két réteg tunikát viseltek. Az alsó, a *tunika talárisz*, zárt nyakú, hosszú, szűk ujjú, lábfejig érő volt. E fölé került a bő és rövid ujjú *tunika dalmatika*, melynek hossza térd és boka között változott. Így mindig kilátszott alóla a tunika talárisz (1. és 2. rajz). A nőknél és férfiaknál egyaránt köpeny burkolta a testet, merev, mesterkélt előkelőséget árasztva. A VI. század elején a bizánciak megszerezték a selyemgyártás titkát, s ezzel megdöntötték Kína négyezer éves egyeduralmát. Ezentúl Európát is ők látták el selyemmel. A mintás, nehéz selyembrokátok, a súlyos aranyhímzések, a gyöngy- és ékkő rátétek mozdulatlanná merevítik öltözéküket.

A köznép ruházata azonos maradt a késő római viselettel, ezt az apostolok és szentek középkori ábrázolásaiból ismerjük.

2. tábla

A korai középkor viselete (900–1300). A korai középkor öltözködésének megismerésére szinte kizárólag az egyházművészet emlékei szolgálnak forrásul. Ezek azt tanúsítják, hogy mind a művészetben, mind a viseletben antik, bizánci és helyi elemek olvadtak össze sajátos formává. Az időszak vége felé kialakuló lovagvilágot pedig a kor irodalmi hagyatéka tárja elénk.

Az öltözék – mint Bizáncban – a férfiaknál és a nőknél is két réteg ruhából állt: a *cote*-ból (ejtsd: kót) és a *surcote*-ból (szürkót). Mindkettő ingszabású volt, az alsó földig ért, és ujját hosszúra, szűkre szabták. A felső ing rövidebb, bővebb ujjakkal készült, később ujjatlan lett (2. rajz). Az alsó inget sáfránnyal színezték, ezen kevésbé látszott meg a piszok. A testi higiéniára akkoriban ugyanis nem sok gondot fordítottak. Divatos fogadalom volt az asszonyok körében, hogy mindaddig nem mosakodnak, míg lovagjuk vissza nem tér a csatából.

A lovagvilág kialakulásával a trubadúrköltészet valósággal oltárra emeli a nőt. A lovagi eszmények kibontakozása nyomán egyre-másra születnek az illemkódexek, amelyek megszabják az evés, ivás, kéztartás, udvarlás stb. etikettjét. A hűbéri udvarok apródjai, fegyverhordozói tizenkét éves kortól huszonegy éves korig gyakorlatokon készültek a lovagi próbákra. A lovaggá ütéshez ugyanis hét próbát kellett a jelentkezőnek kiállnia: a lovagláson, úszáson, nyilazáson, madarászáson, ökölvíváson, sakkozáson kívül értenie kellett a verseléshez is. Ez az időszak a címerek kialakulásának kora. A lovagok gyakran úrnőik színeiben vonulnak a küzdelemre. Ez is összefügg a kor viseletének másik fő jellemzőjével, az osztott színek alkalmazásával (a *mi-partie*-val), ami azt jelenti, hogy a ruha jobb és bal oldala nemcsak más-más színű, hanem néha még eltérő anyagból is készül (1. rajz). Szigorú rendszabályok irányították az öltözködés rendjét, többek között a színek használatát is. A köznép például csak szürke, fekete és barna színű ruhákat viselhetett.

3. tábla

Magyar viselet a honfoglalás idején és a korai középkorban. A Kárpát-medencében új hazát foglaló magyarság kultúrája keletről jött. Ezt bizonyítják a keleti és nyugati krónikák, nyelvemlékeink és a máig folyó ásatások eredményei.

Viseletük életmódjukhoz igazodott. Harcmodoruknak megfelelően a honfoglaló magyarok minden fegyverüket övükre erősítették, ott viselték a szablyaszerű görbe kardot, a puzdrát és a tarsolyt, amiben különféle tűzszerszámok voltak. Híres, mozgékony lovasságuk apró tarpán lovakon száguldott, a lovagláshoz pedig szükségszerűen kialakult a nadrág és a csizma viselete.

A honfoglaló magyarok felsőruhája keleties szabású, kaftánszerű kabát volt, alatta vászon fehérneműt hordtak. Ingük elöl vagy oldalt nyílott (1. rajz). A nyugati krónikák – elfogult rettegéssel – emberbőrbe bújtatott fenevadaknak írják le őket, míg a keleti források pompakedvelő, büszke népnek jellemzik. Veretes övük valószínűleg rangot és kort jelzett. Remekművű ötvös fémlemez borította tenyérnyi nagyságú tarsolyukat, valamint prémes fövegük csúcsát. Puha szárú csizmáikat fémszegecsek díszítették. A filc készítését, a szövést és fonást is ismerték. A nők is lovagoltak, így hát viseletük alapvetően nem tért el a férfiakétól. Nadrágjuk felett ők is kaftánszerű kabátot hordtak, melyet fémlemezekkel szegélyeztek. Ingüket pitykékkel és gyöngyvarrással ékesítették. Kevesen tudják, hogy Európa népei a magyarságtól vették át a pityke, vagyis a gomb használatát. Fémdíszítés csillogott a lányok pártáján és az asszonyok süvegén is. Legfeltűnőbb ékszerük a süvegükről mellükre csüngő, párosan viselt díszes korong volt (2. rajz). Magas szintű ötvösművészetükről tanúskodnak a férfiak és nők körében egyaránt népszerű fürtkarikák, fülbevalók, karperecek, gyűrűk is.

A honfoglalás után a kereszténység felvétele az öltözködésre is rákényszerítette a nyugatias jelleget. Lassan csaknem feledésbe merült az ősi keleti viselet, időszakonként azonban ismételten visszatért: például a kun betelepülés következtében (3. rajz) a magyarok közt is népszerű lett a keleti öltözet.

4. tábla

A késő gótikus és a burgundi viselet (1350-től 1450-ig). A XIII. századtól kezdve már a fennmaradt szentképeken kívül nem vallásos tárgyú ábrázolások is vallanak a kor életmódjáról és viseletéről. Ezek tanúsága szerint vidámabb lett az élet a XIV. és XV. században. Egyre szaporodnak a katonasággal védett, fallal körülvett városok, melyek a céhekbe tömörült kézműipar, a kereskedelem és pénzforgalom központjaivá is válnak. Különösen Itáliában indult erőteljes virágzásnak a szellemi élet, s bontakozott ki máig ható erővel a művészet. Itália lesz a reneszánsz bölcsője; a festészet itt fordul először a természet ábrázolása felé, és itt születik meg először a mai értelemben vett divat is.

A késői gótikus divat irányítása terén azonban egyelőre a burgund udvaré volt a vezető szerep. Burgundia a mai Hollandia, Belgium és Északnyugat-Franciaország területén helyezkedett el. Az előkelőségek ruhái itt már nem otthon készültek, hanem képzett szabómesterek szabták-varrták. Az S alakban, karcsún hajló nőalakokat burkoló ruhákat pontos méretre csinálták. A ránk maradt szabásmintakönyvek szerint alkotásaik figyelembe vették az emberi test természetes vonalát.

A kor divatja – mint művészete is – a megnyújtott, légies formákat hangsúlyozta. A ruhák szélét gyakran kicakkozták. A kor viseleti furcsaságai közé tartozott, hogy a ruhákra több helyen harangocskákat, csörgőket varrtak. E hóbort terjedését tiltó rendeletekkel igyekeztek meggátolni – persze sikertelenül.

A férfiviselet jellegzetes darabja az igen változatos formájú galléros csuklya volt. Ez az idők folyamán is sokat módosult. Csúcsa néha az égnek állt, máskor lehajlott, és térdig lógott. A női főkötők legjellegzetesebb formája a *hennin* volt. Magas, merevített, egy- vagy kétszarvú fejdísz ez fátyollal (1. rajz). A férfiak a harisnyanadrághoz hegyesre nyúlt cipőt viseltek – ennek hossza társadalmi rangot jelzett. Talán ekkor született meg a gazdag emberre alkalmazott „nagy lábon él” szólásmondás. Az utcát vastagon borító sár és szenny miatt a cipőre még fatalpat is húztak (2. rajz).

5. tábla

A korai reneszánsz viselete (1450–1500). Az újkor kezdete, az antik életeszmény újjászületése Itália ege alatt bontakozott ki. Innen hatolt azután az új, emberközpontú világnézetnek megfelelő művészet Európa többi országa felé.

A reneszánsz kor embere már nem akarta elfogadni a korábbi társadalmi és szellemi kötöttségeket; végtelen lehetőségeket látott kitárulni maga előtt. A kor jellemző vezéreszméje az egyéni képességek kibontakoztatása volt. Ezt fejezi ki a test mind szabadabb mozgását biztosító viselet is. A női és férfi ruhákhoz való selymet, bársonyt, arannyal és ezüsttel átszőtt brokátot már nem Keletről hozták, hanem saját, fejlett szövőiparuk látta el a piacot, eleinte inkább világos színű kelmékkel. Az olasz takácsok által szőtt damasztok, brokátok arabeszkes, gránátalmás motívumaikkal határaikon túl is terjesztői lettek az új divatnak, elsősorban Mátyás királyunk udvarában.

A férfiviselet hosszú időre jellemző és általános ruhadarabja a harisnyanadrággal viselt zeke lett, melyet széles vállakkal, fölpúpozott, kitömött valódi vagy vendégujjakkal viseltek. Az idősebbek és a tisztségviselők hosszú, talárszerű köpenyt öltöttek magukra (1. rajz).

A női viselet nem hódolt be teljesen a burgundiai divatnak, de azért hatása jól érzékelhető. Az itáliai nők soha nem rejtették hajukat hennin alá, hanem inkább gyöngyös fonatokkal, hálókkal, fátylakkal díszítették. Ruháik uszálya sem nyúlt olyan mérhetetlenül hosszúra; úgy látszik, az olasz arányérzék ebben is érvényesült (2. rajz). A férfifövegek rendszerint virágcserép alakú kúpos kalapok vagy barettek voltak.

Általánosságban elmondható, hogy az itáliai korai reneszánsz viseletet a könnyedség, az ízléses formák és a színharmónia jellemzik.

Az itáliai reneszánsz viselet (1500–1550). Az érett reneszánsz időszakában Itáliában nem lehet egységes öltözködési stílusról beszélni, mert a különböző városállamok más és más divatot hoztak létre. Gazdag palotáik, festményeik, szobraik híven őrzik számunkra a kor káprázatos kultúráját.

Firenze, Lucca, Velence, Genova szövőipara egymással versenyezve és egymásra kölcsönösen hatva állította elő a legpompázatosabb kelméket. Ebben az időben a vállas, testes férfi és a telt nőalak volt az ideál. Izabelle D'Este, a mantovai herceg felesége lett a divat irányítója, aki I. Ferenc francia király udvarába felöltöztetett divatbabákat küldött, így akarta elősegíteni az itáliai izlés terjesztését. Ugyancsak ő volt az, aki a kiváló festőt, Pisanellót megbízta azzal, hogy brokátmintákat és ruhákat tervezzen a számára. A hercegi udvarokban készült ruhák olyan értéket képviseltek, hogy királyi ajándéknak is beillettek. Más művészek is részt vettek a kor szellemét híven tükröző öltözködés kialakításában: a Vatikánt őrző svájci gárda ruháit Michelangelo tervezte, Leonardo da Vinci pedig felvonulásokat rendezett, melyekhez a ruhákat maga kreálta. Míg az előző időszak az élénk, világos színeket kedvelte, ez a kor az érett, sötétebb árnyalatokat részesítette előnyben.

A férfiviselet lényeges változása, hogy a zeke és a harisnyanadrág fölé húzott nadrág különválik egymástól. A női ruha derékrésze és alja is ekkor különül el. Az öltözékeken az ujjak a legdíszesebbek, és cserélhetők. Különböző anyagokból szabják őket, s a derékhoz szalagokkal kötve viselik úgy, hogy kilátszik belőlük az ing. A nyakkivágás elöl mély, és fölötte vastag aranyláncot viselnek. A szoknyák dús sziluettjét alsószoknyákkal alakítják ki. Az ingek rendkívül finomak, gazdagon díszítettek (1. rajz). A népviselet ingvállai és pruszlikjai is ezek hatására keletkeztek. (A 2. rajzon az angol reneszánsz divatjának jellegzetességeit figyelhetjük meg.)

7. tábla

A reformáció korának viselete (1530–1550). A reformáció elterjedése idején Európa nagy részén már az itáliai reneszánsz divatja uralkodott. Az új vallási, társadalmi forradalom azonban az öltözködés alakulásában is nagy változásokat hozott. Ennek első jele már a középkor végi, huszita mozgalomban is megmutatkozott, amely elítélte a pompát és a ruhák színgazdagságát.

A katonáskodás ebben az időben önálló hivatás lett. S érdekes módon a németországi és a svájci zsoldosok, a landsknechtek terjesztettek el egy új divatot. Ennek jellegzetessége, hogy ruháikat, ahol szorított, felhasították. Először a könyökön, a vállon, térdben, majd mindenfelé elburjánzottak a nyílások, amelyek alá világos kelmedarabokat csúsztattak, hogy a tiszta fehérnemű hatását keltsék. Ebből a kezdetben kényelmi célokat szolgáló „újításból" formálódott ki azután az új divat. Az osztott színek mellett az osztott formákat is kedvelték. Előfordult például, hogy a nadrág két szárának nemcsak a szabása különbözött egymástól, hanem a színe is: az egyik sárga, a másik piros volt. Leginkább Lucas Cranach festményein szemlélhetjük ezt a divatot (2. rajz).

A reformáció idejének másik férfiruhatípusa a térd alá vagy a bokáig érő *schaube,* ami nem más, mint egy bő köpeny. Ez máig tovább él a protestáns papok talárviseletében. Hozzá füles sapkát és ökörszájú cipőt húztak fel.

A köznép viseletéhez a legtöbb eligazítást a nagy németalföldi mester, Breughel képei adnak. Öltözékük ezek szerint igen egyszerű volt, színviláguk azonban annál élénkebb és változatosabb.

A nők ruhája fokozatosan egyre zártabb lett, a reneszánsz dekoltázst ingbetéttel fedték be. A polgárasszonyok hajhálóba rejtett hajuk fölött még barettet is hordtak (1. rajz). Divat lett a szoknyával azonos hosszú, sűrűn ráncolt kötény. Hans Holbein festményeinek és metszeteinek nőalakjairól e divat minden sajátossága leolvasható.

8. tábla

A spanyol divat (1550–1620). A XVI. század közepétől, 1550-től kezdve mintegy hetven éven át a spanyol divat lett az irányadó Európában. Az Amerikából özönlő arany káprázatos luxust hozott – az arannyal túldíszített divat megmerevedett. II. Fülöp spanyol király udvarában aszkézisbe fordult az életöröm, a szigorú etikett, az udvari rendszabályok mellett valóságos vallási téboly uralkodott. A fanatikus katolicizmus és az inkvizíció minden területen érvényesítette a befolyását. Magát a divatot is rendeletekkel szabályozták: sötét színeket diktáltak, és előírták a zárt ruhanyakat és a nők lábát teljesen elrejtő szoknyát. A szoknyák merevségét sem húzás, sem ránc nem lazíthatta, kúp alakú formáját drót- vagy halcsont abroncsok feszítették ki. Ebben az időben jelenik meg először a krinolin. A derék is megmerevedett, nem követhette a női test természetes vonalait (1. rajz). Ezzel az új sziluettel a méltóságteljességet és a fenségességet akarták hangsúlyozni.

Mind a nők, mind a férfiak viseletének legjellegzetesebb darabja az úgynevezett spanyol gallér volt. A magasan záródó nyak szélét keretező ingfodor fokozatosan terebélyesedett, míg drótvázzal merevített malomkerék-gallérrá nem nőtt.

A merev, kitömött formák a spanyol férfidivatban is megjelentek. A zekék sonkaujjait, de különösen a mellrészt úgy kivattázták, hogy a gyomor fölött valóságos púpot képzett – ezt nevezték libahasnak. Alatta rövid gömbnadrágot viseltek, amit szintén kitömtek lószőrrel vagy kóccal. A spanyol grand sohasem járhatott toledói acélspádé (rövid, egyenes kard) nélkül, s öltözékéhez elmaradhatatlanul hozzátartozott a rövid, fél combig érő körgallér is, amit nyitottan, vállra vetve viselt (2. rajz).

E korszak festői számos portréképen megörökítették koruk sajátos öltözékeit.

9. tábla

A spanyol hatás Európa divatjában (1550–1620). A spanyol divat európai terjedése során némi átalakuláson ment át. A francia divat szinte karikatúrája lett a spanyol öltözéknek, mert elsősorban formai túlzásait növelte tovább. Mind a nők, mind a férfiak ruháin mérhetetlen mennyiségű tömést alkalmaztak, főleg az ujjakon, de még inkább a derékon. A kidomborodó libahas szinte elképesztő méreteket öltött (2 rajz). A spanyol divattól eltérően a női ruhák mély kivágását csak áttetsző anyaggal fedték be. A szoknyák itt még szélesebbek lettek, és gazdagon redőzöttek. A sziluett harang vagy hordó alakját a csípőre erősített körpárnák biztosították. A kipárnázott ruhaujjakat rávarrott gyöngyökkel és ékkövekkel gazdagították. Francia környezetben az átvett kerek spanyol malomkerékgallér is lényegesen megváltozott, mert kényelmetlenségét a francia nők nemigen tűrték. Drótvázra kifeszített, legyező formájú magas gallér lett belőle, csipkeszéllel díszítve. Ez sokszor fél fej magasságig is felért, és Stuart-gallérnak nevezték, noha a névadó, Stuart Mária sohasem viselte (1. rajz). III. Henrik francia király udvara volt a túlzó divathóbort melegágya.

Angliában ebben az időben Erzsébet királynő uralkodott, aki maga is korlátlan fényűzéssel öltözködött, de tiltó rendelkezést adott ki ruhái utánzására. Halála után háromezer ruha és nyolcvan paróka maradt öltözéktárában! Feljegyezték, hogy egyik ruháján, amelyet a francia követ fogadásakor viselt, száz ember három hétig dolgozott.

A polgári női viselet lényegesen egyszerűbb volt; fehér gallért és kézelőt ők is viseltek, de csipke nélkül, és öltözékükhöz a kötény is hozzátartozott. Övükre fűzve táska, kis varrókészlet, kulcsok lógtak, továbbá tokban az étkezéshez szükséges evőeszközök és legyező. Az utóbbi ekkor még nem volt összecsukható, hanem merev tollakból állott, kis tükörrel.

Németország is behódolt a spanyol divatnak, a katolikusok gömbnadrágot, a protestánsok viszont hordószerű térdnadrágot viseltek.

10. tábla

A korai barokk viselete (1600–1650). A harmincéves háború véget vetett a reneszánsz időszakának, és megtörte a spanyol divat egyeduralmát is. Ekkor kezdett kibontakozni a franciák szinte megszakitatlan irányitó szerepe az öltözködés formálásában, és a németalföldi polgárság is hangadó lett. Hangadó lett, mert meggazdagodott. Amszterdamban bankközpont alakult ki, és Hollandia lett a kapitalista állam mintaképe. A formálódó barokk stilus itt az erős polgárság igényéhez igazodott, és divatját bizonyos egyszerűsödés jellemezte. A Rembrandt, Frans Hals, Van Dyck képein megjelenő polgárok öntudatosan, de józan mértéktartással öltözve tekintenek ránk.

A férfiviseletet kényelmes, rövid felsőzeke jellemezte, amit sűrű pitykegombok sora diszitett. Az elöl szétnyiló, széles fekvőgallért csipke szegélyezte. Az ujjak hasitékában jól látható ing kézelőjén is ez ismétlődik. A nadrág egyre bővült, térd alattig ért, oldalt szalagcsokorral diszitett hasitékkal. Gyakran szalagcsokorsor került a magas derékvonalra is, aminek nadrágtartó szerepe lehetett. A kardot most már nem az övön, hanem különböző szélességű bandalléron viselték. Lábbelijük szögletes orrú kokárdás cipő vagy csizma volt, magas sarokkal, sarkantyúval és igen bő, tölcséres szárral, hogy a nadrágra fel lehessen húzni. Fél vállra vetett köpeny és széles karimájú, strucctollas kalap egészitette ki öltözéküket (2. rajz).

A női viseletből is eltűnt a túlzott merevség. A szoknyák bőségét körpárnák segitségével érték el. A ruha dereka magasra került, és a dekoltázs kimélyült. A férfiakhoz hasonlóan a nők is nagy, csipkével diszitett gallért és széles kézelőket viseltek (1. rajz). A ruhák ujja – a római viselet óta először – már nem csuklóig zárt, hanem az alsó kart félig szabadon hagyta. A ruhák anyaga brokát és bársony, a polgárságnál posztó, amelynek viseletét Hollandia hozta divatba, és puritán hatásával egyes angol körökben is tért hóditott.

11. tábla

Divat a XVII. század második felében. 1660-ban, Molière korában a piperkőcök elnőiesítették a férfidivatot. A versailles-i udvar szabta meg az új stílus törvényeit, és terjesztését is vállalta, mert havonta életnagyságú felöltöztetett bábukat küldött Londonba és más fővárosokba. Ezek a „pandora babák" valóságos divatmissziót töltöttek be.

A piperkőc férfidivat egyik legfontosabb, jellegzetes darabja a *rhingrave*-nak (ejtsd: rengrav) nevezett szoknya volt. Alatta térdnadrágot viseltek, felsőtestükön pedig bolerószerű, rövid ujjú, szűk zekét, amely alól mindenütt kilátszott a rendkívül bő selyeming. Az ing bő ujjait is szalagcsokrokkal kötötték át, és csipkés fodorral szegélyezték. Előfordult, hogy kétszáz méter szalagot is felvarrtak egy ruhára! A gallér helyére csipkezsabó került (1. rajz).

XIV. Lajos, a Napkirály nőies divatjának másik fő jellegzetessége a paróka volt. Ezt a középen elválasztott, hosszan leomló, göndörített parókát allonge-parókának (ejtsd: állonzs) nevezték. Fehér színben máig megmaradt az angol bírák hivatalos viseletének.

Az 1680-as években azután lassan lecsillapodott a férfidivat. Ekkor alakultak ki a férfiak ruhatárának ma is érvényben lévő darabjai: az ing, a mellény, a kabát és a nadrág. A kabát, amit később rokokó frakknak neveztek, hátul hasított volt, két oldalát pedig legyezőszerű berakás terebélyesítette. Kézelője szélesen visszahajtott, zsebei mélyen fekvők. Az ing fölött, a kabát alatt mellényt viseltek, ami alig volt rövidebb a kabátnál. Szűk térdnadrág, a *culotte* (ejtsd: külott), selyemharisnya, magas piros sarkú, fekete, nyelves cipő volt még tartozéka ennek a viseletnek. Kardot nemcsak a katonák, hanem a civilek is hordtak, gyakran fél mell szélességű kardtartó szíjon.

A női divatot a király kegyencnői irányították. Jellegzetességei az ovális ruhakivágás, a szűk derék és a több rétegben viselt, ráncolt bő szoknya, amely elöl középen nyitott volt. A női ruhát is rengeteg szalag díszítette (2. rajz).

Ekkor terjedt el az Amerikából hozott dohány élvezete; a férfiak és a nők egyaránt tubákoztak.

12. tábla

Magyarországi viselet a XVI–XVII. században. Két évszázadon át hazánk viseletének alakulására a történelemből jól ismert körülmények: a három részre szakadt ország áldatlan viszonyai hatottak. Miután az Alföld, s a Dunántúl szinte elnéptelenedett, csak a Felvidék és az erdélyi fejedelemség területén kialakult viseletről beszélhetünk. A fennmaradásáért küzdő nép erősen ragaszkodott nemzeti viseletéhez. A mohácsi vészig terjedő időből már tárgyi emlékeink is maradtak: II. Lajos és Mária királyné ruhái, további adatokat pedig hagyatéki leltárak, síremlékek és festmények szolgáltatnak. A hosszú török megszállás mind formájában, mind anyagában és díszítésében keleti elemekkel színezte a magyar viseletet.

A férfiöltözet jellegzetessége a mente, a dolmány és a szűk nadrág volt. A mente bő, változó hosszúságú felsőkabát, s mint nevéből következtetni lehet, megfelelője a német *mantel* és a francia *manteau* (ejtsd: mantó). Gallérja prémes vagy magasan felálló volt. Lehetett ujjatlan, tölcséres, könyökig érő ujjú vagy hosszú vendégujjakkal ellátott. Rusztikus hatású díszeit a szalagszerű paszomány és a nagy mákfej-gombok adták (1. rajz).

A zeke rétegének megfelelő dolmány az 1500-as években hosszabb volt, mint a mente, majd a mente lett a hosszabb (2. rajz). A dolmány derékig mindig a testhez simult, és állónyakkal, sűrű gombolással, ujja kézfejre boruló kutyafüllel vagy leppentővel készült. Anyaga posztó, brokát vagy bársony. A nadrágot szűkre, lábhoz simulóra szabták, hossza a lábbeliig ért. Török hatásra sarkos csizma, deli saru bőrkapcával, bokán felül érő topán volt a lábbeli. A köteges zsinórövet többnyire a dolmányon hordták, ehhez erősítették a szablya sziját. Alacsony, majd magasodó föveguket ékköves tollforgóból kimagasló tollbokrétával díszítették.

A női viselet jellemzői a pruszlik, a finoman hímzett ingváll és a sűrűn húzott szoknya, amelyre elöl kötény borult. Hajukra gyöngyös pártát, főkötőt, kendőt tettek (3. rajz).

13. tábla

Régence, a korai rokokó divatja (1715–1730). Franciaországban a barokk és rokokó közti rövid, átmeneti időszakot azért nevezzük *régence*-nak (ejtsd: rézsansz), mert a kiskorú XV. Lajos helyett Fülöp orléans-i herceg uralkodott régensként (1715–1730). A kedvelt udvari szórakozások, a pásztorjátékok mesterkélt egyszerűséget hoztak divatba, s ezek kedvelt témái lettek a kor költészetének, festészetének és színművészetének is. A játékosság az öltözködésben is érvényesült.

A női viseletben ekkor jelent meg az oldalkosaras abroncsos szoknya, a *panier* (ejtsd: pányié), amely a karcsú, elfűzött derekat még jobban hangsúlyozta. A divat mély dekoltázst diktált. A ruha ujja könyökig ért, dús csipkefodor díszítette – ebben a korban általában nagy szerep jutott a csipkének. Annyi változatban készült, hogy szinte csipkéjükről lehetett megismerni a divathölgyeket. A régence női viselet egyik legjellemzőbb változata a *Watteau-* (ejtsd: vátó) hátú ruha volt (1. rajz). Nevét onnan kapta, hogy sok képén megörökítette a híres francia festő. Lényege, hogy a ruha hátát a nyakkivágástól kezdődően dúsan redőzték, ezt esetleg még uszályban is folytatták, alatta azonban megmaradt a karcsúsított derék és az oldalkosaras krinolin. Hajukat mind a nők, mind a férfiak fehérre púderozták. A paróka kímélése miatt a férfiak hónuk alatt hordták a kalapjukat. A fehér hajszín erős arcfestést kívánt, s nemcsak a nők, hanem a férfiak is szívesen festették magukat. Különféle minőségű és árnyalatú festékek voltak forgalomban. A hölgyek ráadásul még szépségtapaszt is használtak, amivel hangulatokat, sőt érzelmeket is kifejeztek.

A férfiak ruhatára, ha lehet, még gazdagabb volt XV. Lajos korában, mint a nőké (2. rajz). Nagy szerephez jutott a gazdag díszítésű mellény. De más udvarok sem maradtak alul a divathóbortok terén: egy szász miniszternek például ötszáz öltönye, negyvenhét bundája, tizenhárom muffja, hetvenöt kardja, százkét zsebórája, nyolcvanhét gyűrűje és hatvanhárom szépítőszeres üvegcséje volt!

14. tábla

A késő rokokó viselete (1750–1790). A túlzó francia divat ellenhatásaként az 1770-es években Angliában kialakult egy mérsékeltebb, ésszerűbb öltözködési irányzat. Hatása azonban a kontinensen inkább a férfiak viseletében érvényesült, bár bizonyos vonásait a női öltözködésben is megfigyelhetjük. Az oldalkosaras abroncsos aljat ekkor már csak az estélyi toalett őrizte meg, a nappali viseletben a szoknyák megrövidültek és egy új változat született: *a cul de Paris* (ejtsd: kül dö pari), a későbbi turnűr őse. Bőségét alsószoknyákkal támasztották alá, és a szoknyát hátul, felül felraffolták (2. rajz). Angol hatásra jelent meg kedvelt ruhadarabként a *caraco* (ejtsd: karakó), egy karcsúsított kabátka. A ruhák és a caraco mély kivágásában a mellen muszlinból való pihegőkendőt viseltek, az ún. *trompeuse*-t (ejtsd: trompőz).

A késői rokokó viselet jellemző vonásai közé tartoztak a tornyos frizuraköltemények, amelyeket drótvázra építettek, és képtelen furcsaságokkal díszítettek, nőveltek meg. Gyöngy- és tollbokréták, szalagcsokrok ékítették, de még miniatűr hajó is trónolhatott a frizura fölött! Ilyen hajkölteményt természetesen csak fodrász tudott megalkotni, hetenként, esetleg havonta. A higiéniának bizony nem kedvezett ez a divat!

Az angol hatás, mint már említettük, elsősorban a férfiviseletben hozott nagy változásokat. A falusi birtokain gazdálkodó angol nemesség viszonylag egyszerű ruházkodása fokozatosan elterjedt, és már az udvari körökben is tért hódított. Rövidesen valóságos anglománia kapott lábra, ami a posztóból készült frakkok formájában és a mellények megrövidülésében érvényesült (1. rajz). Hamarosan feltűnik az angol lovaglókabát is, ami lényegében a lovagláshoz átalakított frakk volt. Magas, visszahajtott szárú csizmát viseltek hozzá (3. rajz).

15. tábla

A XVIII. századi magyar viselet. Az eredetileg oly egyszerű, férfias magyar viselet, a kuruc kor elmúlta után rokokó hatásra cikornyássá vált. Minden idegen hatás ellenére azonban mégis megtartotta magyar jellegét. Az idegen hatást elsősorban a német viselet terjesztette, hiszen a török által elpusztított magyar lakosság helyére tömegesen telepítettek be az országba németeket. Mégis: harisnyát, ahogyan akkor nevezték, strimflit és térdnadrágot a magyar ember nem vett fel soha. A magyar viseletet leghívebben a XVIII. század első felében a parasztok és az életmódjukban tőlük alig különböző bocskoros vagy kurta nemesek őrizték meg. 3. számú rajzunkon a debreceni diák hagyományos öltözetét figyelhetjük meg.

Az 1730-as évektől kezdve rokokó hatásra jelennek meg a férfiruhákon a dús zsinórozások, a gazdag hímzések és a pitykézés. Hímzés fut körül a mentén, de jut a megrövidült dolmányra is, és éppen az utóbbi kurtasága következtében több díszítés kerül a nadrágok elejére is (2. rajz). A magyar ruhához az urak gyakran fehér parókát viselnek, de szívesebben maradnak a természetes hajszínnél, a hajat azonban rokokósan fésülik. Báró Apor Péter erdélyi főnemes nagy értékű művelődéstörténeti munkájában, a *Metamorphosis Transsylvaniae*-ban már 1736-ban sokat panaszkodik a nyugati divat térhódítása miatt.

A magyar női viselet inkább csak körvonalaiban követte a nyugati divatot. Az ingváll megmaradt, de bő ujját idegen hatásra többnyire felpuffolták, és csipkefodorral díszítették. A derékon halcsontos vagy nádszállal merevített pruszlikot viseltek, elöl sűrű zsinórozással, ami alá zománcos díszítésű ezüstbetét került. Fejüket szalaggal megkötött, pártaszerű gyöngyös fejdísz ékesítette. Panyókára vetett mentéjük a férfiakéhoz volt hasonló. A kócsagforgóval ékes, magas, prémes kucsmát mindkét nem egyaránt kedvelte (1. rajz).

A francia forradalom viselete (1789). A francia forradalom nemcsak az elviselhetetlen gazdasági, társadalmi és szociális helyzet megváltoztatását követelte, hanem a kényelmetlen és értelmetlen divat konvencióit is elsöpörte. Az uralkodó udvari divat megsemmisítésével a demokratikus polgári viselet lép előtérbe.

A hajra szórt rizspor használata népellenes cselekedetnek számított, „a liszt kenyérre kell" jelszó is mutatta, hogy az egyszerűségnek gazdasági okai is voltak. A legradikálisabb újítások az öltözködésben XVI. Lajos kivégzése után születtek meg, a szélsőséges jakobinusok befolyására. A forradalmi viseletnek a gályarabok piros frígiai sapkájából, a parasztok mellényére emlékeztető *carmagnole*-ból (ejtsd: karmanyol), elöl nyitott ingből, hosszú matróznadrágból és fapapucsból álló öltözéket kiáltották ki (2. rajz). Ez azonban egyáltalán nem volt általános, inkább csak szimbólum maradt, amit elsősorban a korszak metszeteiből ismerünk. A forradalmi érzelmeket általánosabban fejezte ki a piros-fehér-kék csíkos szalagokból készült kokárda, melyet gomblyukban, sapkán, kalapon és női főkötőkön is viseltek. Robespierre pedig palackzöld frakkban és térdnadrágban járt, s tiltakozott a pantalló ellen – pedig mégis ez utóbbi ruhadarabé lett a jövő.

A női öltözetből végleg eltűnt az abroncsszoknya, s minden ruhadarab lényegesen leegyszerűsödött. Nem is volt tanácsos az utcán finom és drága anyagokban mutatkozni. A forradalmi tömeg asszonyai bő parasztszoknyáik felett kötényt viseltek, keblükön kendőt, lábukon fapapucsot. Fejükre az eredetileg alváskor használt főkötőt kötötték. A valóban teljesen új forradalmi divat, az *à la grecque* ruha, vagyis a görögös viselet csak később vált általánossá. Antik mintaképére annyiban emlékeztetett, hogy valóban kényelmes és könnyű volt.

A Directoire divatja. 1790-től 1800-ig, a Directoire (direktoár) időszaka alatt aránylag rövid ideig tartó divatirány alakult ki Franciaországban. Előzményei azonban korábbi évekre nyúlnak vissza. Már a század közepétől kezdve – részben a pompeji és herculaneumi antik emlékek feltárása révén – a klasszikus művészet került az érdeklődés középpontjába, és a hatalomra került polgárság eszménye lett. A művészet minden ágában érvényesítette hatását, így a viseletben is. A tervezők a természetes formák érvényesítését tartották céljuknak, ezért a nőknél a nagyon kevés és áttetsző ruha volt a divatos. Az antik hatás elérése érdekében a redőzés hullámzását mindennél fontosabbnak tekintették, és ehhez egyre finomabb és könnyebb anyagokat használtak fel. Az ingszerű ruhán a dekoltázs mind többet mutatott a testből, a kebleket az egyre magasabbra emelt derékvonal még jobban kiemelte. A hideg ellen hosszú kesztyűkkel és stólákkal védekeztek. Balettcipőre emlékeztető, puha, sarkatlan, felkötött lábbelit viseltek (2. rajz).

A kilencvenes évek közepén a hanyag öltözködés jött divatba, amit a haladó gondolkozás kifejezőjének tartottak. A mesterkélten ápolatlan, szinte karikatúrának beillő divathölgyek és ficsúrok, ha nem is tekinthetők általánosnak, mégis tipikus jelenségei koruknak. Az uszályos, sok-sok fodorral ékes, bő szoknyás dáma kiérdemli a *merveilleuse* (ejtsd: mervejőz) nevet, ami csodálatost jelent. Fején zsokésapkára emlékeztető óriási, ernyős kalapot visel, vagy csipkés főkötőt nyom zilált frizurájára.

Méltó párja az *incroyable* (enkroajábl = hihetetlen) nevű gavallér. A férfiviseletben egyáltalán nem érvényesül az antik hatás, a ficsúrok az angol divatot túlozzák el. Készakarva rosszul szabott frakkot, rövid állású mellényt, mellközépig érő nadrágot viselnek, sáljukat méterszámra tekerik a nyakukra, szinte az orrukig. Huszárcsizma, kétszarvú kalap és furkósbot egészíti ki öltözéküket (1. rajz).

Az empire divatja (1800–1820). Az empire divat Napóleon császársága alatt, részben az ő irányító befolyása nyomán, a forradalom visszahatásaként született meg. Az öltözködés azonban ettől független, önálló irányt is mutatott. A polgárság ugyanis nem tette magáévá az udvari díszviselet görög–római formákat utánzó romantikus, historizáló divatját, amelyet legszebben David és Ingres híres festményei örökítettek meg számunkra. Míg a hivatalos kormányünnepségeken továbbra is általános maradt a fehér szín és az antikizáló vonalak túlsúlya, a hétköznapi viseletben eltűnt az anyagokból az uszály, és újból divatba jöttek a melegebbb anyagok. A túl lenge anyagokból készült viselet a francia éghajlat alatt nem is lehetett hosszú életű. Maga a császár is betiltotta az indiai muszlin behozatalát, hogy így is elősegítse a lyoni selyemgyártás fellendülését.

A ruhavonalak is alaposan megváltoztak. A szoknyák alja egyre rövidebb lett, és csőszerűen leszűkült, a felső rész kivágása följebb csúszott. A ruhák hosszú ujjal készültek, vagy ha rövid, puffos volt a szabásuk, a hölgyek kesztyűvel takarták karjukat. A saruk és a puha, sarok nélküli cipők még hosszú időre divatban maradtak. A női öltözék antik hagyományokra egyáltalán nem támaszkodó eleme a kalap volt, a turbán mellett leginkább a főkötőre emlékeztető ernyős formát kedvelték (2. rajz). A hajviselet azonban antik mintaképeket követett. A nők haját rövid és gyűrűs fürtökbe fésülték, a férfiaknál pedig az ún. Titus-frizura volt divatos, amit maga Napóleon is viselt.

Az elegáns úr ebben az időben szűk nadrágot hordott. A redingote és a frakk tovább terjedt, s egyre divatosabb lett a cilinder (1. rajz).

A francia eseményekkel szemben álló külföldi reakció ugyanakkor ragaszkodott a forradalom előtti viselethez, például az angol udvar ünnepélyes alkalmakra kötelezővé tette a krinolint.

19. tábla

A biedermeier, azaz a romantika viselete (1820–1840). Maga az elnevezés jóval később született a kor megjelölésére. A német élclapban, a Fliegende Blätterben szereplő komikus nyárspolgár figurája volt a Herr Biedermeier, aki így nevét kölcsönözve egy életforma és divat szimbóluma lett.

Az öltözködés meglehetősen demokratizálódott – azaz nem vált el oly mereven az arisztokraták és a polgárok viselete, mint addig; alakulásában az angol és a francia divat mellett Bécs is irányító szerephez jutott. Az élet eszményképévé idillikus környezetben a polgári egyszerűség vált. Mindamellett a divat sok romantikus túlzást csempészett be a viseletbe. Amitől a francia forradalomban megszabadultak, most újra életre kelt: visszatért a fűzött derék és fokozatosan az abroncsszoknya is. A karcsúság hangsúlyozása egyre inkább fontos lett, és ezzel együtt a derékvonal is visszatért a keblek alól a természetes helyére. A karcsú derekat a különösen szélesre szabott ujjakkal és a vállat ernyőszerűen befedő gallérokkal is igyekeztek kiemelni. A sziluett jellemző vonala a széles, bokáig érő szoknya, amihez továbbra is sarkatlan cipőket viseltek. A ruhaanyagokban a csíkos, kockás és virágmintás váltotta fel a korábbi egyszínűséget. A sonkaujjak 1835-ben érték el legmeglepőbb arányukat (2. rajz). A nők fejükre kezdetben puha főkötőket tettek, amiből azután egyre nagyobb és merevebb ernyős kalapok alakultak, a hajviselethez igazodva. A divatos legyezőkontyokra szalagkölteményeket, tollakat, virágerdőt biggyesztettek. A hölgyek állandó ruhadarabjai közé tartozott a drága kasmirsál és a bő pelerin, hiszen a hatalmas ruhaujjak miatt kabátot nehezen viselhettek (1. rajz). A gyermekdivat még a felnőtt viseletet utánozta, de a kislányok szoknyája rövidebb lett (3. rajz).

A férfidivatban a színes posztóból készült frakk és *redingote* uralkodott, hozzá szűk, világos talpalóval ellátott nadrágot húztak. Az ing keményített állógallérja, a *vatermörder* az arcközépig ért, sálszerű nyakkendőt tekertek rá, elöl kis csokorra kötve. A legdivatosabb arszlánok éppúgy fűzték magukat, mint a hölgyek.

20. tábla

A második rokokó divatja (1850–1870). A XIX. század közepén, a második császárság idején III. Napóleon felesége, a legendásan szép Eugénia császárnő diktálta a divatot. Az egyre terebélyesebbé vált abroncsszoknya – a krinolin – a hatvanas évek folyamán még uszályt is kapott (3. rajz). Felsőkabátként a hölgyek ún. zuávkát viseltek, amit a krinolinszoknya méretéhez az oldalak hasítékával és fűzéssel szabályozhattak. De továbbra is divatban maradt a pelerin és a vállkendő. Hajukat középen elválasztva, dugóhúzó loknikban vagy a tarkón kontyba fésülve hordták. A cipőkre lassan visszakerült a sarok (1. rajz).

Dumas világhírű regényének, *A kaméliás hölgy*nek a kora ez. Divattúlzásait a most feltalált varrógép még inkább elősegítette, hiszen a fodrokkal, szegőkkel és zsinórokkal túldíszített ruhák gyorsabban elkészülhettek.

A gyermekek viselete ettől az időtől kezdve már nem teljesen azonos a felnőttekével. A gyerekek immár nem látszanak miniatűr felnőtteknek. A kisfiúk *spencer*t, azaz rövid kabátkát vagy lengyel kazakos kabátkát és hozzá kantáros, hosszú csőnadrágot hordtak. A kislányok szoknyája rövidebb lett, és így a bokáig érő, csipkés nadrágocska jócskán kilátszott alóla.

Az 1860-as évektől kezdve a férfidivat színtelenné és sivárrá vált. Csak egy új forma született: a zakó. A frakk, már csak fekete színben, mint estélyi viselet maradt meg, s a cilindernek feltalálták egy laposra nyomható formáját, a klakkot (2. rajz). Ekkor jött divatba a keménykalap. A férfiak egyenes vonalú gérokkot is viseltek, amelynek nálunk ferencjóska lett a neve. Később ez vált a professzorok, háziorvosok és tekintélyes polgárok jellegzetes viseletévé. A férfidivat egyetlen eleven színfoltja a nyakkendő maradt. A vatermörder eltűnt, és helyet adott a keményített szimpla vagy dupla gallérnak.

Magyar viselet a XIX. században. II. József németesítő politikájának ellenhatásaként magyaros lett a divat – aki hazafi volt, magyar ruhát viselt. A szabadságharc leverése után, a sötét Bach-korszakban egyetlen módon fejezhette ki érzelmeit a nép: ha tüntetően magyar ruhában járt. Főleg a férfidivatban alakult ki sajátosan magyaros jelleg, s a jurátusok – a joghallgatók – jártak elöl abban, hogy ezt a mindennapi viseletben is elterjesszék.

A dolmányt 1817 óta nevezték atillának, s ez a XIX. század elején igen dúsan zsinórozott és szűk szabású volt. Az 1840-es években a fél combig érő, állónyakú atilla szabása a redingote-hoz hasonult (2. rajz). Ez az a jól ismert forma, amelyet Petőfi is viselt kihajtott gallérú inggel. Többnyire fekete volt, de barna, szürke és molnárkék szinű változata is előfordult azonos szinű vagy fekete zsinórozással. A szűk, térdhez simuló nadrág jól illett a magyaros vágású csizmához. Az 1830-as évek után pantalló is előfordul (3. rajz). A fövegek változatosak: volt pörge kalap, Kossuth-kalap, de viselték a kucsmát és a süveget is. Felöltőként leginkább malaclopót kanyarintottak magukra, de divatos volt a Deák-köpeny is. Ehhez a nemzeti viselethez mindenképpen bajuszt, általában Petőfi-szakállt vagy Kossuth-szakállt növesztettek.

Az európai divatvonalakhoz igazodó női ruhát (1. rajz) magyaros diszitéssel – sujtás, himzés, ékszer stb. – formálták nemzetivé. Az öltözet bő szoknyából, ingvállból, pruszlikból és kötényből állt, néha mentét is viseltek fölötte. Az asszonyok főkötőt, a lányok fátyolos pártát viseltek. A hétköznapi ruházat általában magyaros volt, és a szabadságharc leverésétől a kiegyezésig ünnepélyes alkalmakkor is csak pompázatos magyar ruhában jelentek meg a hölgyek.

A magyar nemzeti viselet a kiegyezés után már csak a nép körében élt tovább elevenen. Diszmagyart – ami megtervezett öltözék volt – az 1880-as évektől kezdődően már csak ünnepélyes és politikai alkalmakon öltöttek magukra a módosabbak, fekete szinben. Bálokra és esküvőkre viszont szineset. A nemzeti viselet utolsó szinpompás felvonulására a millenniumi ünnepségek nyújtottak alkalmat.

22. tábla

A turnűr divatja (1870–1890). A technika fejlődésével az ízlés alakulása általában nem áll egyenes arányban. Így volt ez a múlt század vége felé is. A hivalkodóan pöffeszkedő újgazdag burzsoázia kapkodva fordult a történelmi stílusok felújításához mind lakáskultúrájában, mind viseletében. Az ebédlő német reneszánsz, a hálószoba barokk, a szalon XV. Lajos stílusú volt, a férfiszoba fegyverekkel és páncélokkal viszont középkori, vagy törökös.

Az 1860-as évek végétől kezdve a krinolin egyre inkább hátra- és felfelé terjeszkedett, s ez a hatalmas anyagmennyiség turnűrré alakult. A „cul de Paris" természetellenesen eltorzította a női alakot. A szoknyák elejét raffolással és keresztráncokkal a függönyök és bútorhuzatok redőzéséhez tették hasonlatossá (2. rajz). Időközben néhány évre az egybeszabott princesszruha is divatba jött. Az asszonyok kis kalapokat viseltek a fejükön, és az elegáns öltözet elmaradhatatlan tartozékává vált a napernyő, valamint a csipkés legyező, amelyeket nemcsak ünnepélyes alkalmakkor, hanem nyári sétákon is használtak. Társaságbeli hölgyek egész érzelmi skálát el tudtak játszani a kecsesen forgatott legyezővel. A francia impresszionista festők nőalakjain jól megfigyelhetjük e kor divatját.

A ruhák anyagát az alkalomnak megfelelően választották, s egy-egy öltözethez négy-ötféle díszítőanyagot is alkalmaztak: csipkét, zsinórt, szalagot, virágot, rojtot és bojtot többféle színben (3. ábra). A női divat irányítója ezekben az években Párizs volt.

A férfiviselet változatlanul angolosan egyszerű maradt. A gavallér legfeljebb a mellények és sétapálcák terén tombolhatta ki magát – volt például egy magyar mágnás, aki háromszázhatvan sétapálcával büszkélkedett. Az úriember öltözködését gondos összhang, lezser elegancia, jó szabás jellemezte (1. rajz).

23. tábla

A századforduló viselete (1890–1909) A századfordulóra kialakult művészeti irányzatnak, amely már egész Európát hatása alá vonta, Németországban Jugendstil, Ausztriában és nálunk szecesszió volt a neve. A turnűr eltűnt, a szoknya harang alakúvá vált, és a derékot erősen fűzték: darázsderék lett a divat. Az 1900-as párizsi világkiállításon óriási pompával jelentkezett ez az új vonal. Az új stílus annak köszönhette térhódítását, hogy a nőies forma megtartásával teljesen átformálta az alakot. A szecessziós sziluett kígyózóan S vonalú, a mellrész galambbegyként dől előre, és hátul a tompor kidomborodik. A földig érő, harang alakú szoknyáknak többnyire uszályuk volt, és a ruhák felületén szeszélyesen kanyarogtak az erősen stilizált növényi motívumok.

Időközben az egészségtelen, természetellenes fűző és fodros tafota alsószoknyák ellen az orvosok küzdeni kezdtek, és egyesületek alakultak a reformruha megteremtésére. Ez az új viselet elveti a fűzőt, az alsószoknyát, s a derékról a vállra helyezi át a ruha súlyát. Ezt a reformruhát, amit reformzsáknak is csúfoltak, csak kisszámú, fanatikus asszony viselte, és sohasem vált általánossá. A divat győzött, és a fejlődés más irányba haladt, mint ahogyan azt a reformátorok megálmodták.

A hölgyek vállra vetett boát, muffot, japán gésák hajviseletére emlékeztető frizurát és hozzá hosszú tűkkel feltűzött tollas-virágos kalapot viseltek (1–2. rajz). Fényképek sokaságán bámulhatjuk a kor burjánzó divatötleteit. Estélyre mélyen kivágott ruha illett, hosszú szárú glaszékesztyűvel, selyemcipővel (3. rajz). Nappalra viszont fűzős vagy gombos magas szárú, esetleg félcipőt viseltek.

A kisfiúk vagy matrózruhát vagy fehér csipkegalléros bársonyöltönyt viseltek félhosszú nadrággal, magas szárú cipővel, matróz- vagy szalmakalappal. A kislányok divatja az életkornak megfelelő szoknyahossz és hajviselet volt.

A szecessziós stílus és divat elterjedésében rendkívül nagy szerepe volt az orosz balett párizsi megjelenésének és egy híres szabó, Paul Poiret közreműködésének.

24. tábla

Sport és divat (1890–1909). A századforduló körüli évtizedekben a sportolás az előkelők, a gazdagok előjoga volt, amihez megfelelő sportöltözetre volt szükségük. Divattá vált az úszás, a teniszezés és a kerékpározás, már nemcsak a férfiak, hanem az egyre inkább emancipálódott nők számára is.

Az 1887-ben megjelent kerékpárok még nem közlekedési eszközök, hanem kizárólag a sport célját szolgálták. A hölgy ruhatárában nagy újításként tűnik fel a biciklizéshez alkalmas nadrág, melynek első változata fél lábszárig ért, és buggyos volt. Hozzá a kor divatjának megfelelő szűk derekú és bő ujjú blúzt viseltek, a fejükön zsirardi kalappal (1. rajz). Mindebben már elsősorban a célszerűség és nem az esztétikai szempont játszott fő szerepet.

A célszerűség teremtette meg a női ruhatár másik fontos darabját, az ún. angol kosztümöt is, amely később az egyenjogúságért küzdő nőtípus általános viselete lett. Szövetből készült, és hozzá könnyű, mosható anyagból való angolos ingblúzt viseltek, a férfiakéhoz hasonló nyakkendővel.

A teniszezéshez általában a fehér színű ruhákat kedvelték, harang alakú szoknyával, fehér vászoncipővel, gyapjúzoknival és mindig hosszú ujjú blúzzal. Női nyeregben még mindig szoknyában lovagoltak a hölgyek, de a cilinder helyébe keménykalap került. Autókiránduláskor bő porköpenyt, sűrű fátyollal átkötött autókalapot viseltek, amit a nyitott kocsik tettek szükségessé.

Képes levelezőlapok, családi albumok fotói őrzik számunkra a századforduló fürdőruháinak divatját. Ezeket, hogy ne tapadjon a testre, fekete lüszterből varrták, térd alattig érő bugyogóval. Kiegészítője volt a vízhatlan anyagból való nagy fürdőkalap, a fürdőcipő, sőt -harisnya is. Széles karimájú kalap óvta a halvány bőrt a napsugártól, mert a napbarnított arcot ekkor még póriasnak tartották.

A férfiöltözködés „sportos” jellegét az angoloktól vették át egész Európában (2. rajz).

25. tábla

Az első világháború előtti viselet (1909–1914). Ebben az időben újabb divatvonal tört utat magának a női viseletben. A szoknya alja erősen összeszűkült, fel kellett hasítani ahhoz, hogy járni lehessen benne. Találóan el is nevezték bukjelszoknyának (2. rajz). A felsőrész szabása átalakult, denevér- és kimonóujjak lettek divatosak (1–3. rajz). Az ennél a változatnál is érvényesülő sziluett varázsát végül Isadora Duncan, a híres táncosnő törte meg görögös szabású ingruhájával és mezítlábas táncával.

A társasági életben mozgó férfiak számára a divat kötelezővé tette a napszakonkénti átöltözést. Délelőttre és délután öt óráig a legáltalánosabb ünnepi férfiviselet a *zsakett* volt. Fekete zsaketthoz csíkos vagy saját anyagából készült nadrág járult, hozzá szürke, gyöngyházszínű vagy fehér piké divatmellényt viseltek. Cilinder és sétapálca egészítette ki az együttest. A keménygallérhoz a sálszerű nyakkendőt tűvel fogták le, vagy csokornyakkendőt kötöttek. Cipőjükön kamáslit hordtak. Az idősebb urak viselete a ferencjóska maradt, csíkos nadrággal, fekete vagy divatmellénnyel. Ehhez is keménygallért és nyakkendőt viseltek, lábukon pedig cúgos cipőt.

Az ekkor divatba jött zakóhoz hasonló szabású szmoking kisestélyi öltözék volt, mely egy- és kétsoros gombolással is készült. Fekete mellény, nadrág és csokornyakkendő tartozott hozzá. A nagyestélyi viseletet a frakk jelentette fekete nadrággal, fehér mellénnyel és csokornyakkendővel. Frakkot viseltek a pincérek is, de az ő mellényük és csokornyakkendőjük fekete volt. E kabátváltozatok kihajtója fekete selyemből készült.

A nappali ruha kihajtóját gyakran szegték zsinórral. A sokféle sportöltözék is alkalomszerűen változott.

26. tábla

Divat a világháború alatt (1914–18). A háború az öltözködésre is rányomta bélyegét. A lövészárokban viselt angol khaki színű katonakabát, a trencskó a civil viseletbe is bekerült mint vízhatlan anyagból készült esőkabát. Szabása raglán, sok zsebbel, övvel és kétsoros gombolással. Ez ma is divatos.

A fehér selyemsál, amely eddig az alkalmi viselet tartozéka volt, és a frakkhoz hordták, most új szerepkört is kapott. Gyapjúból készült változatából praktikus hétköznapi kiegészítő lett.

A vasalt élű férfinadrág 1905 óta mindmáig szívósan tartja magát. Egy furcsa véletlen hozta létre: az akkori divateszményképnek, a walesi hercegnek egyszer gondatlanul csomagolt az inasa, és a nadrágon él keletkezett (1. rajz).

A keménykalap és -gallér divatja a háború alatt is tovább élt. Mivel a keménygallér tisztán tartása meglehetősen nehéz és költséges volt, a szegényebbek vászon helyett kaucsukgallért használtak.

1915-ben, a legnagyobb nélkülözések idején a gazdag hölgyek egy igen költséges divatnak hódoltak, megteremtvén a háborús krinolint (2. rajz). Az a szólásmondás járta akkoriban, hogy a háború hosszú, de a szoknyák rövidek. Ez a krinolinnak nevezett bő szoknya ugyanis csak a fél lábszárat takarta, hozzá betétes, magas fűzős cipőt viseltek a nők. Ugyancsak nem olcsó mulatságként nagy divat lett a muff is, nyakuk körül pedig a prém. A malomkerék-kalapokat mélyen a szembe húzott, félrecsapott kis kalapok váltották fel. A kor karikaturistáinak egyik legkedveltebb témája volt ez a célszerűtlen női divat, élő bizonyítéka annak, hogy a divathóbortokat nem az ész irányítja.

A tízes évek végére megint hosszú lett a szoknya, a csípőn bricseszszerű kiszélesedéssel. Ekkor találkozunk először a sporthoz, korcsolyázáshoz viselt kötött kabáttal is.

27. tábla

A háború utáni divat (1920–1925). Több évtizedes kísérletezés eredményeként a húszas évek közepére végre kikristályosodott a modern ember igényeit kielégítő stílusirányzat. Célja az volt, hogy éljen a fejlett technikai lehetőségekkel, s hogy a formákat elsősorban a praktikusság szabja meg. A viselet alakításának funkcionális szemléletét Gabrielle Chanell tervező munkája képviselte a legmagasabb színvonalon. Ennek a divatnak a legmarkánsabb vívmánya a rövid szoknya lett – charleston-szoknyának is nevezték a kor kedvelt táncáról –, amely először mutatta meg a térdet, és végleg száműzte a fűzőt. Az ideálisan elegáns nőnek fiúsnak kellett látszania, olyasvalakinek, akiben egy kamasz és egy bakfis olvadt össze. A fiús nőnek hosszú a lába, keskeny a csípője, lapos a melle, és sportosan széles a válla. Frizurája is fiúsan rövidre vágott. Viseletében sok a férfias vonás (1. rajz). A szmoking a nők számára ekkor vált divatossá, és a sporton kívüli használatban is előfordult a nadrágszoknya. Az ipar is új színnel gazdagította a ruhaipart: feltalálták a műselymet.

Ezzel a fehérnemű is nagy változáson esett át. A korábban dúsan hímzett, vállon gombolt női ingeket most váltotta fel először a színes trikókombiné. Ez a mellet lányossá lapította, és a derekat nem szorította el. A rövid ruhákhoz a harisnya viseletének megreformálására is szükség lett: ekkor jött divatba a fényes, testszínű bemberg műselyem harisnya. A pántos cipők sarka egyre alacsonyabb lett – ebben is kényelmi szempontok játszották a fő szerepet, akárcsak a csípőre csúszott övben (2. és 3. rajz) vagy a rakott szoknyák nagy divatjában. A fiús nő még estélyi alkalomra is kevés ékszert viselt, ruhája többnyire egyszínű anyagból készült.

A férfiviseletben ismét a walesi herceg volt az újító, aki divatba hozta a pulóvert és a golfnadrágot.

28. tábla

A húszas évek végének öltözködése. A viselettörténetnek erre a szakaszára a francia és az amerikai divat versenyfutása a jellemző. A harmincas évek már nyugalmat jelentettek a divat fejlődésében. A praktikus, higiénikus és kényelmes öltözködés a nagy tömegek körében is tért hódított; szerepet játszott ebben az olcsó és jó konfekció kialakulása is.

A nagy svéd színésznő, Greta Garbo volt ennek az időszaknak a divatideálja. A divat lassan újra elnőiesedett: az öv ismét visszakerült a derékra, és bonyolultabbá váltak a szabásvonalak. Az estélyi ruhák alját cafrangosra szabták, felső részük – főleg hátul – kivágott volt, vállpántmegoldással (2. rajz). Mind az estélyi, mind a nappali kabátokhoz fülig érő, nagy prémgallér járult, a vagyoni helyzetnek megfelelően (1. rajz).

A ruhák túlnyomórészt lágyan eső zsorzsettből és selyemből készültek, gloknis szabásvonalakkal. A hajviselet továbbra is rövid maradt, de már nem fiúsan sima, hanem vízhullámokkal lazítottan. A kalapok a fejhez simultak, s a nőies megjelenést csak fokozták a vastag nyéllel és nagy gombfogóval ellátott, kínai hatásra elterjedt napernyők.

A férfiaknál a mindennapi viseletben megjelent a sportöltöny, amely spriccelt gyapjúszövetből készült rátett zsebekkel. Ha pantallóval viselték, annak alját már felhajtották. Munkában igen elterjedt a térd alattig érő buggyos golfnadrág, de kedvelték a bricsesznadrágot is. Mindezekhez színes gyapjúharisnya és szövetből készített ellenzős sapka illett.

S itt véget ér rövid öltözködéstörténetünk. Azóta egyre gyorsabban változik a divat: a szoknyák hol hosszabbak, hol rövidebbek lesznek, s egyszer a nőies, másszor a fiús vonásokat hangsúlyozzák a tervezők.

Korunk nagy vívmánya, hogy az egyre színvonalasabb konfekció mindenki számára lehetővé teszi a divatos öltözködést. A többi már az egyéni ízlés dolga.

29. tábla

TARTALOM

(Az első szám a tábla sorszámát, a második szám a hozzá tartozó szövegoldalt jelzi.)

A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Karádi Ilona · Szakmailag ellenőrizte: Laczkovich Piroska
Műszaki vezető: Gonda Pál · Képszerkesztő: Árva Ilona
Műszaki szerkesztő: Supp Emilné
49 800 példány. 2.8 (A/5) ív. MSZ 5601-59. IF 2933-e-7880
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (77.9475/8)
77.0527 – Kossuth Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Monori István vezérigazgató

18,50 Ft

Zsebbe való kicsi könyv,
kicsi is, színes is,
akár a nagy madarak között
a csillogó-villogó kolibri.
A Kolibri sorozat
az emberi kultúra és technika
történetének és jelenének
színes lapjait gyűjtögeti.
Egy-egy kötet
29 színes táblán mutatja be
az előző korok öltözködését,
az ősi és modern
munkaeszközöket,
az európai építészeti stílusokat,
bútorokat,
nagy találmányokat, gépeket,
hajókat, autókat, mozdonyokat,
régi fegyvereket, pénzeket,
hangszereket.

